

Y A Y I N T A N I T M A L A R I

TURAN OFLAZOĞLU, *III. Selim Kılıç ve Ney*, Üç Perdelik Tragedya, Cem Yayınevi, İstanbul 1983, Cem Yayınları Türk Sanatçıları Dizisi, 154 sayfa.

Bir insanın sanatkâr olması, ney çalıp, şiir söylemesi, beste yapması, nâzik ve yumuşak olması, insanı insan yapan mezziyetlerdir. Fakat, ülkesi kargaşa içindeki bir hükümdarda, bu mezziyetler birer zaaf olur ve kendi sonunu hazırlayan kaçınılmaz bir kader halini alır. İhtışamlı bir devletin kargaşa dönemlerindeki trajik durumları, daha önceki birkaç oyununda da işleyen Turan Oflazoğlu, *III. Selim Kılıç ve Ney* adlı son oyununda işte böyle bir hükümdarı, III. Selim'i ele almaktadır.

Musikide yeni makamlar bulan, sanatkârları koruyan, bestekâr ve şair hükümdarı kader, ülkenin buhranlı bir devrinde tahta çıkarılmıştır. Kendinden önce vuku bulmuş bir sürü karışıklık, yeniçeri ocağının işe yaramaz, zararlı bir hale geldiğini göstermiştir.

III. Selim belki de şair sezgisi ile batıdan, yeni bir âlemden yararlanma ihtiyacını duymuştur, fakat bir sanatkâr olduğu için radikal kararları alma gücünden yoksundur. Oflazoğlu'nun, bir konuşmasında açıkladığı gibi, kılıcı eline alması gerektiğinde, o, neyini eline alır ve gerçekten kaçarak sanata sığınır. İnsanın kurtarıcısı, ebedileştirici büyük güç olan sanat, bu hükümdarın zaafıdır. O, sorumluluklarından musikiye sığınarak kaçmaktadır.

Sanatkâr mizaçlı Selim'in yetiştirdiği, geleceğin hükümdarı II. Mahmut'un ona tezat teşkil eden güçlü iradesi, oyunda baştan sona kadar bir çizgi halinde geçer.

Hayatın karmaşıklığını bütün eserlerinde başarılı bir teknikle okuyucusuna ve seyircisine duyurmuş olan Oflazoğlu, bu eserinde de aynı başarıyı gösterir. Saray-saray dışı; sadık saray adamı (Musahip)-hain devlet adamı (Köse Musa Paşa, Ataullah Efendi); Yeniçeri, Yamaklar-daima gölgede kalan Nizam-ı cedit; klasik Türk müziği-halk müziği; v.s.

Oflazoğlu, bütün eserlerinde eski kültürümüze ait unsurları modern bir anlayışla kullanmıştır. Burada da zengin klasik Türk musikisi ve halk müziği ile karşılaşırız. İsyân, ihanet, entrika,

düşmanlık ve kıskançlık ile iyi niyet, sadakat, güven, dostluk ve sevginin her satırda çatıştığı bu eserde, sarayın her unsuruna sinmiş olan ölçülülük ile, Kabakçı Mustafa'nın adamlarının başıboş ölçsüzlüğü, müzik eşliği de hatırlanırsa, adeta bir orkestranın zengin seslerini oluşturmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, tiyatrodan bahsettiği bir yazısında, hayat ile tiyatro münasebetinden "Biz, dağıta dağıta yaşarız. Zaman böceği, kafamızda her an başka kalıba girer. Tiyatroda bu yoktur." der *.

"Hiç bir kimse, bir sanat eserindeki kesafetle yaşayamaz" diyen Tanpınar tiyatronun yoğunluğu ile hayattan farklı olduğunu ama hayatı en çok hissettiren sanat olduğunu belirtir.

Hayatı yoğunlaştıran tiyatro sanatı gerçek sanatkâra ihtiyaç gösterir. Bunu *III. Selim*'de bulmaktayız. Üç perde olan eserin her perdesin de *III. Selim*'in yumuşaklığı ve kararsızlığı, kendisini çevreleyen hem dost hem ihanet çemberi içinde verilir.

III. Selim değişik görüşler ve durumlar karşısında bir türlü karar alamaz. Kendisine o kadar güvendiği geleceğin hükümdarı *II. Mahmut* ona yapılması gerekeni hatırlatır. Onun eli daima kılıcının kabzasındadır. O, hainleri teşhiste, yüzlemede hiç gecikmez. Ne yazık ki onları yok edecek emri vermek gücüne sahip değildir.

III. Selim "bugün var yarın yokuz" dediği hayatta, sanat vasıtasıyla ebedileşecektir:

"İçimizde çarpınan altın kartalları
bütün parıltılarıyla salmak boşluğa" (s. 46)

Sadullah Ağa sanatın ebediliğini daha da çarpıcı anlatır:

"Bittiğimizi, sona erdiğimizi görürken
daha büyük bir varlıkta yeniden başladığımızı
daha büyük boyutlar edindiğimizi duymak" (s. 46)

Selim ayrıca Mihriban'a olan aşkı ile de doludur.

"Güzelliğinden sıçrayan bir kıvılcım
başedilmez bir yangın oldu içerde.
Seninle dünyanın ışığı artıyor,
yaşamayı daha çok seviyorum; ama
öylesine büyüüp güçleniyorsun ki sen,
sorunlar karşısında çaresiz kalıyorum." (s. 47)

* A. H. Tanpınar *Yaşadığım gibi*, Türkiye Kültür Enstitüsü yayınları, 3, 1970, s. 329-331.

Bu sözler, hayat karşısında pasif olan insana aittir. Aşk, ona güç katacak yerde, gücünü elinden almakta ve onu kaybetme korkusuna düşürmektedir. Tanpınar, bir eserinde “korkmak beklemektir” der. Selim de bir süre sonra korktuğuna uğrayacaktır. Selim, sevgilisinin kendisini yeniden yoğurmasını ister (s. 48). Selim’in bu çehresi, bir devlet adamında olması gereken çehre değildir. Öyle ki Selim İngiliz donanması İstanbul’a geldiğinde de uyanamaz. Çevresinde ona doğru yolu gösterecek sadece Mahmut vardır ve kararı ona bırakır; Mahmut’un tavrı ise çok açıktır:

“Kendimiz gerçekten mutlu olmak istiyorsak atalarımızı sevindirmek zorundayız” (s. 52)

“Yeni asker böylesi durumlar için hazırlandı orda burda törenler düzenlemek için değil” (s. 53)

Selim ile Mahmut arasındaki sahneler adeta eserin adı olan ney ile kılıcın bu iki şahıs tarafından paylaşıldığını göstermektedir.

İnsan denen karmaşık yaratığı çok iyi canlandıran Turan Of-lazoğlu’nun özelliklerinden biri de tiyatro tekniğini bilmesidir. Onun eserlerinde bütün unsurlar —fikirler, tipler, imajlar— eser boyunca birbirine cevap verip, birbirini tamamlayarak yürür. Bu eserde de aynı başarılı yapı ve düzenleme görülmektedir.

Birinci perdede, Selim Musahip’i yani saraydaki yegâne güveneneceği adamla beraberdir. Musahip aynı zamanda koro görevini de üstlenmiştir. Musahip hükümdara güzel sesli, güzel Mihriban’ı sunar. Mihriban kaybolmakta olan ülkeden Mısır’dan gelmektedir. Kaybedilen bölgeden Selim’i canlandıracak en güzel varlık gelmiştir. Onunla karşılaştığı “an bütün anları” yutan bir sonsuzluktur. Fakat bu saadet anı, sonsuz olamaz. Devlet işleri vardır. Cepheden gelen haberler kötüdür. Talimsiz asker, Osmanlı’nın kaybını arttırmaktadır. Elden çıkan yerler teker teker hatırlanır. Hükümdara sırasıyla kötü haberleri ulaştıranlardan yenilik taraftarı ikisi (Nesim ve İbrahim), padişahı uyandırmak istercesine kaybolan yerlerin kimin elinde olduğunu teker teker sorarlar. Selim’in “onlarda” cevabı yankılanır. Bunu belki de hepsinin duyup söylediği ama Selim’in ağzından çıkan bir iç ses olarak düşünmek daha yerindedir.

“Eski düzenle kazandığımız yerleri eski düzenle tutamıyoruz elimizde” (s. 13)

Bu teşhis yerindedir. Yeniçeriyi savunan Musa ve Ataullah padişahın bu sözlerinden sonra sözü Nesim ile İbrahim'e bırakmışlardır. Doğrusu Selim yeni ordunun kurulmasında çok kararlı görünür:

“Pek pahalıya mal olan bu barış dönemini devleti onarmaya ayıracağım, yoksa artık yaşayamaz bu devlet, yaşamaya da hakkı olamaz. Üstün Avrupa'ya kendi araçlarıyla karşı konulacak, onu güçlü kılan her şey bizde dahi bulunacak. Batıyla doğu arasında bölünmek belki bir süre güçsüz düşürecektir bizi, fakat bu ikiliği bir güzel sindirirsek kana karışmasını sağlarsak yani, zamanla zenginliğimiz olacaktır” (s. 14-15)

Nizam-ı cedit'in kurulması için emir verir. Musa ise abâ altında sopa gösterircesine, ocağın, adaletin düzeltilmesinden ve “geleneklere dört elle sarılma”dan söz eder ve “nerdeyse halkın çoğunluğu var arkalarında” der (s. 15).

Selim, Musa'nın “yalanı sermaye edinmiş bir vezir” olduğunu bildiği halde, yeni düzeni gerçekleştirecek yeni birini bulamaz. Bildiği halde ihaneti önlemede gevşek davranması ile Selim, daha başlangıçta kendisini de, yeni kurduğu orduyu ve dostlarını da hainlere teslim etmiş olur:

Musa— Dinin bütün gücü artık elinizde.

Ataullah—Devleti çekip çevirme yetkisi de sizde.

Musa— Biz elele verdik mi . . .

Ataullah—Havamıza uyanları başımıza derdik mi . . . (s. 17-18)

Hâimler yeniçerileri tahrike başlarlar. Böylece eserin şahıs kadrosu, yalnız padişahın, kalabalığa doğru genişler. Bütün bu kalabalık padişahın yalnızlığını büsbütün arttırmaktadır.

Uyandırılan fitneden habersiz olan Selim aşka (Mihriban'a) ve sanata sığınmakta, sanatta da Batı ve Doğu anlayışları arasında bölünmektedir.

Selim'in zaafı çoktur. İyi bir idareci olmadığından kararlarını, düşlerine göre seçmektedir. Sanatın kardeşi olan düşler bestelerinde onu doğru yönlendirmekte, fakat tayinlerinde yanıltmaktadır.

Eserde sanat unsuru Sadullah'ın da katılmasıyla büsbütün yücelir. Fakat Sadullah "seslerin sultanı" olan sesiyle bir rakiptir. Hep yanlış karar veren Selim onu haremi için hoca seçer. Musikinin ihtişamı ve sonsuz zenginliği, Musa'nın ihanet planı ile birleşir. Selim'in dost sandığı ve ıslahatta yardımını umduğu Fransa da Mısır'ı işgal etmiştir. Elçi Sebastiyani müdahale eder. Onun gücü hükümdardan da fazla gibidir. Cezzar Paşa'nın emrindeki Nizam-ı cedid askeriyle Fransızları durdurması, Selim'i sevindirir. Dış güçleri dengelemek ister ama, yapamaz. Bu arada yeniçeri yamakları, Benli Halime'nin sazi ile çoşarlar ve fitne kazanı kaynamağa başlar. Mahmut radikal tavrını hemen gösterir, müdahale edilmesini ister, Selim ise hem Avrupa'dan çekinir, hem de insanları birbirine kırdırmaktan. Mahmut Musa Paşa hakkında kararını vermiştir:

"Güven veren biri değil Musa Paşa;
ne zaman görsem, çevreme tuzaklar kurulmuş
ya da kurulmakta sanıyorum. Elim
kılıç kabzası arıyor onunla karşılaştıkça" (s. 37)

Düşleri, Selim'i devlet adamı olmadığı için devlet işlerinde yarıltır, halbuki Mahmut'un bu işlerdeki sezgisi kuvvetlidir.

Birinci perde şahıs kadrosu saraydan dışarıya doğru genişliyerek ve sonra tekrar saraya dönerek gelişir ve eserin bütün şahısları bu perdede tanıtılmış ve akıbet hissettirilmiş olur.

İkinci perde yeni bir aşkla başlar. Sadullah ile Mihriban arasında bir sevgi filizlenmiştir. Sonra Dilhayat'ın kıskançlığı ve Mahmut ile Selim'in mizaç farkları daha iyi belirir:

Selim—İyi bir örnek olamıyorum sana şehzadem
ama kötü örnek iyisinden daha verimli
daha öğretici olabilir bazan". (s. 91)

O, hiç değilse başladıklarının Mahmut tarafından devam ettirileceğinden emindir.

Selim bir tek defa öfkesini zaptedemez. O da bütün dünyasını aydınlatan Mihriban'ın, musiki üstadı Sadullah'ı sevdiğini anladığı zamandır. İki genç arasındaki yakınlık bir şarkının söylenmesi sırasında ortaya çıkar. Selim Sadullah'ın boğdurulmasını, Mihriban'ın zindana atılmasını emreder. Bu onun biraz daha ıztırap çekmesi için yeni bir vesiledir. Daha sonra gözdesi ile büyük bestekârı affedecektir. Sadul-

lah ile Selim aynı kadını sevmekle aşkta, aynı sanatın üstadları olarak musikide birleşmişlerdir.

“Devrin hükümdarıyla
devrin musiki sultanı aynı eserde birleşince
ortaya çıkan şaheser olur elbette.
Biz musiki severler ancak minnet borçluyuz
eseri yaratanlara da, ilham kaynağına da” (s. 99)

Bu cümleler padişahın teveccühünü kaybettiği için kıskançlıkla kıvranan, kendisi de başarılı bir bestekâr olan Dilhayat Kalfa'ya aittir.

Sadullah efendisine bağlılığından Mihriban'dan uzaklaşmak isterken, Mihriban sevgisini açıklamaktan ve ona sahip çıkmaktan çekinmez.

Üçüncü perde Kabakçı Mustafa ile başlar. Artık kuvvet sorumsuz ayak takımındadır. Ancak burada hazin olan ayaktakımını zararlı güç haline döndürenlerin devlet işlerinden sorumlu sadrazam ve şeyhülislâm olmalarıdır. Onların ihaneti hükümdarı aldatır. Kabakçı Mustafa ve yamaklar saz çalıp onların önüne düşen Benli Halime'nin çalıp söyledikleri ile tepinir, eğlenirler. Bu kaynayan güç, kendilerine, Nizam-ı cedid elbisesi giydirmek isteyen Halil'i öldürür :

“İnsanı asıl güçlü kılan
derde. belâya katlanabilmektir” (s. 109)

diyen Selim, bunu besteleriyle yapmış ama olayları önleyebilmekteki âcizliği ile hem kendisine hem de çevresindekilere büyük zararı dokunmuştur. Başkaldıranlara kıyamazken, sadık adamlarını, sevdiklerini ve bizzat kendi hayatını feda zorunda kalmıştır.

Felâketi hazırlayan Selim'in tereddüdüdür. Yamaklar düşüncesiz, sadece hareketten ibarettirler. Bu neşeli, budala ve tehlikeli sürü yerine düşünen ve onları yönlendiren, iki haindir: Sadrazam ve şeyhülislâm.

Muhasip'in koro işlevi bu sahnede iyice belirmiştir. Fakat söyledikleri Selim'de yapması gereken tesiri yapmaz. Halbuki Mahmut da açık açık yapılması gerekeni söylemektedir:

“Önce bütün yetkileri alın bu adamın elinden,
sonra da cellada havale edin efendimiz.
Bütün fitne bu adamın başından kopuyor,
geç kalmadan koparın başını. (s. 115)

Fakat Selim hâlâ ihanetin delilini aramaktadır. Akıbet artık bellidir. Musahip “Kendini kollamayan iyilik yok olmaya mahkumdur” (s. 115) diyerek hazin akıbeti açıklar. Selim’in gafleti, hainlere imkân vermiş, onlar da cahilleri aldatmış ve ayaklandırmışlardır. Kendisi kötülük edemeyen padişah, kötülüğün galebesini sağlamıştır. Fesat artık saraya girmiştir. Hiç kullanmadığı kılıcını Selim, Mahmut’un beline takar:

“Ne güzel yaşadık birlikte, ama
birlikte ölmeye hakkımız yok, çünkü
artık sana emanet bu halk, bu devlet,
bu hayat, bu dünya. Sultan Mahmut!
İyi bir hükümdar olamadım, fakat
çok iyi bir varis bırakıyorum ardımda.
Buysa bütün çektiklerimin zehrini gideriyor. (s. 153)

Elinde kendisini koruyacak sadece neyi vardır ve Musahip’in kehaneti gerçekleşir: O kendisini koruyamayan iyiliktir. Başarısızlıklarının farkında olan Selim, adının devrindeki sanatkârlarla yaşayacağına bilmiştir:

“Gerçi devleti devlet yapan atalarım gibi
zaferlerle güldüremedim halkımın yüzünü,
ama devrimde bir Şeyh Galip’in ışık salması,
bir İsmail Dede Efendi’nin, bir Sadullah Ağa’nın ...
adımın karanlıkla yitmesini önleyecektir, umarım. (s. 82)

Kolaylıkla bir melodrama dönebilecek bu konu, işlenişi ile bize, karmaşık insanı vermektedir. Bu karmaşık insan hata yapan, yersiz kararları ile bir hükümdar olarak başarısız, ama sanatı ve iyiliği ile yücedir. Bu başarısızlık bir başka başarının, Mahmut’un başarısının başlangıcıdır. Eseri okuduktan sonra arkasından Mahmut’un macerasını da aynı kalemden okumak arzusu uyanıyor. Tarihimiz ve insanımız ancak bu tür büyük eserlerle ölümsüzlüğe kavuşacaktır.